

Debreceni Egyetem
Állam- és
Jogtudományi Kar
Praetor Szakkollégium

A 10 ÉVES PRAETOR SZAKKOLLÉGIUM JUBILEUMI KÖTETE
A JOG TUDOMÁNYA, A MINDENNAPOK JOGA
KONFERENCIAKÖTET

DE Praetor Szakkollégium
Debrecen, 2024

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Praetor Szakkollégium

**A 10 éves Praetor Szakkollégium jubileumi kötete- A jog
tudománya, a mindennapok joga**

Konferenciakötet

Debrecen, 2024

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Praetor Szakkollégium

Szerkesztette: Dr. Szűcs Lászlóné Dr. Siska Katalin – Talabos Dávidné Dr. Lukács Nikolett

Összeállította: Talabos Dávidné Dr. Lukács Nikolett

ISBN 978-963-490-552-3

© A szerzők, 2024

© DE-ÁJK Praetor Szakkollégium, 2024

© Debreceni Egyetem, 2024

Kiadja a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Technikai szerkesztő: Talabos Dávidné Dr. Lukács Nikolett

Fedélterv: Digitall Sapiens Nyomdaipari és Szolgáltató Kft.

Cím betűtípus: Copyright © 2012, Natanael Gama, Font Name 'Cinzel'

Cím betűtípus: Copyright © 2012, Natanael Gama, Font Name 'Cinzel'

Nyomdai előállítás: Digitall Sapiens Nyomdaipari és Szolgáltató Kft.

E-mail: digitallsapiens@gmail.com

Felelős vezető: Varga Tibor

Minden jog fenntartva!

Printed in Hungary

Tartalomjegyzék

Almási Veronika: Digitális egészségügyi megoldások néhány külföldi országban.....	8
Béldi-Turányi Noémi: Possible vision of divorce by mutual consent in Hungary.....	21
Botos Martin Róbert: Primum non nocere – Az aktuális egészségügyi reform vizsgálata.....	37
Csató Marianna: Arany János: Hamis tanú című balladájában megjelenő akkuzatórius perjog jellemzői. Az istenítéletek.....	49
Dr. Pilisy Bence: Az emberkereskedelem elleni fellépés kezdetei – A fehér rabszolgaság visszaszorításáról szóló 1904-es egyezménytől a 1950-es New York-i egyezményig.....	63
Hegedüs Eszter: Influenzser szülők – az önmegvalósítástól a kiskorú veszélyeztetéséig	74
Jónás Kitti Anett: Megelőző pártfogás szabályozása a fiatalkorú bűnelkövetés megelőzésében.....	85
Lezó Nóra: A szellemi alkotások kialakulásának szabályozása.....	93
Molnár Dániel: Gondolatok és problémafelvetések a „magyar” Einrichtungswerk jogtörténeti jelentőségéről.....	104
Perger Ádám: A drónok társadalmi és politikai hatása Pakisztánban.....	122
Soltész Tamás: „Napóleoni kompromisszum” a Code Pénal szankciórendszerében.....	144

Kulcsszavak: „Hungarian” Einrichtungswerk, Habsburg Monarchy in the 17th century, Balance of power, Treaty of Ryswick, Emperor Leopold I.

1. A „magyar” Einrichtungswerk történeti kontextusa

1.1. Alapvetések a tanulmánnyal és a kutatással kapcsolatban

„Tudomány és közvélemény már régóta (...) tisztában van azzal a nagy hatással, melyet egy-egy nemzet fejlődésére a külpolitika változásai, a nemzeten kívül működő, szomszédos, idegen erők gyakorolnak. (...) Hazai történetünk, mint az európai történet integráns része, természetesen szintűgy alá volt vetve e törvény végzettszerű érvényesülésének, akárcsak nyugati szomszédaink élete, aminthogy már a középkorban is láttuk, miként állanak elő itthoni változások külső események hatása alatt.”¹ Szekfű Gyula, a két világháború közötti magyar történetírás meghatározó alakjának éleslátó szavai kiválóan rátapintanak a magyar történelem útdőreire a 17. század második felében. A Magyar Királyság a Habsburg Monarchia tagországaént – amelynek trónján Európa azon uralkodódinasztiája ült, kinek egykor „birodalmában nem nyugodott le a Nap”² – óhatatlanul érintett volt minden olyan nemzetközi konfliktusban, amelyben az államkonglomerátum egyes tartományai részt vettek. S lássuk be, a jelenleg szemlézett, 1648 és 1699 közötti 51 éves időintervallum kétségtelenül bővelkedett diplomáciai és katonai összecsapásokban. A Magyar Királyságnak az ebben való érintettsége kétélű hatással járt: egyfelől az 1670-es években belpolitikai és közjogi válsághoz vezetett hazánkban, másfelől ennek köszönhető a magyarországi törökellenes visszafoglaló háború megindulása, s a 150 évet meghaladó török fennhatóság megszűnése.³

Természetesen a tanulmánynak már ezen a korai pontján felvetődhet a kérdés, hogy egy jogtörténeti vizsgálódásba miért kell „köztörténeti” elemeket – eseményeket, eseménysorozatokat és tényeket – beemlíni. Ez ugyanis látszólag megbontja azt a módszertisztaságot, amely szellemében a kutatóval szemben mintegy nem opcionális szakmai

¹ HÓMAN Bálint – SZEKFI Gyula: *Magyar történet, VI. könyv: A tizenhetedik század*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935, 235.

² PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2022. 45.

³ VACHA, Brigitte: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*. Gulliver Kiadó, Budapest, 1995. 245.

konvencióként fogalmazódik meg az, hogy a jogtörténetet önmagában tegye vizsgálat tárgyává, igyekezzen hermetikusan elzárni, megtisztítani azt az általános történeti tudástól és húzzon éles határvonalat a kettő között. E tanulmány azonban nem erre az – egyébként indokolatlannak tűnő és egyre kevésbé tartható – alapra épült. E sorok írójának ugyanis határozott álláspontja az, hogy a jogtörténet nem választható el a mögötte zajló társadalom-, politika-, gazdaságtörténeti stb. folyamatoktól. E tézis fundamentuma a jogról mint jelenségről alkotott, jelenleg uralkodó – és a múlt, azaz a jogtörténetre egyaránt vonatkoztatható – felfogás, amely a jogot társadalmi normák olyan összességének tekinti, ami a társadalommal együtt, a társadalmi igények változásának folyamányaként módosul. Ezzel lényegében egybevág a neves német jogtudós, Rudolf von Jhering nevével fémjelzett, s a jogbölcsélet terrénján ismeretes ún. érdekkutató irányzat tanai, amelyek a jogrendszer működése, változása mögött meghúzódó érdekek vizsgálatát szorgalmazták. Jelen tanulmány keretei között az általános és jogtörténet közötti összefüggérendszerben az általános történeti tudás segítségével mutathatunk rá a jogtörténetet átható érdekekre, a társadalmi valóságra, amely a jogfejlődés (pontosabban a jog változó társadalmi igényekhez igazítása) hatómotorját jelentette. Ez a kutatási szempont pedig nem csökkenti a tanulmány jogtörténet-tudományi értékét, hanem éppen ellenkezőleg, növeli azáltal, hogy az évszázadokkal ezelőtti jogrendszert és jogfejlődést éppoly szerves és távolról sem absztrakt, hanem konkrét jelenségnek látja, mint amilyen az a valóságban volt. Következésképp megállapítható, hogy amennyiben a kutatás során először a kontextus feltárását végezzük el a szükséges (sic!) mértékben, alapvető motívumok, összefüggések válnak érthetővé egy-egy jogforrás szerkezetét, tartalmát, elő- és utóéletét illetően, amelyek adott esetben fel sem tárulnának előttünk, hogyha a jog mögötti társadalmi valóságot kizárnánk a vizsgálódási tárgykörök közül.

A „magyar” Einrichtungswerk létrejöttének és funkciójának, magyar történelemben betöltött szerepének (újra)értelmezése kapcsán kiválóan alátámasztható, hogy az általános történeti és jogtörténeti tudás ötvöztése, azaz az interdiszciplinaritás az említett két tudományterület relációjában milyen gyümölcsöző, innovatív hatással tud járni. Jelen tanulmány ugyanis több szempontból igyekszik megközelíteni e témát, szemben az eddig megjelent szakmunkákkal. Ezek ugyanis jellemzően egy-egy oldalról vizsgálták a szóban forgó dokumentumot, általában a 17. századi politikatörténet, illetve a Habsburgok központosító törekvései, valamint a magyar rendek oldaláról kibontakozó, ezzel szembeni ellenállás kontextusában, s leggyakrabban „nagytestvérével”, a „német” vagy „udvari” Einrichtungswerkkel összehasonlításban. Az ilyen jellegű kontextualizáció azonban – anélkül, hogy az eddig megjelent, vonatkozó történeti

értékesek tudományos értéke kétség tárgyát képezné – minden próbálkozás ellenére szűkséglekppen képtelen volt a maga heterogenitásban és komplexitásban látni azokat az összefüggéseket, okfolyamatokat, amelyek a „magyar” Einrichtungswerk létrejöttéhez és tartalmi jellegzetességeihez vezettek, illetve determinálták utóéletét is. Ehhez társul továbbá az, hogy egy jogtörténeti szempontból egyelőre keveset kutatott témáról van szó, amelynek azonban segítségére vannak az eddig született politikatörténeti, illetőleg korszakfeldolgozó művek. Jelen tanulmány célja, hogy a „magyar” Einrichtungswerk néven ismert javaslatgyűjteménynek modern – új – értelmezési alapot teremtsen, az ok-okozati folyamatok feltárásával tágabb kontextusba illeszve rámutasson azokra a tényezőkre, amelyek a dokumentum megszületéséhez, illetve ahhoz vezettek, hogy belőle sem törvényjavaslat, sem jogszabály, sem jogi szempontból egyéb módon értelmezhető forrás nem vált. Középpontjában a 17. század utolsó évtizedében előállított, új nemzeti közéleti helyzetet teremtette külső- és belpolitikai erőviszonyok folyán felmerülő közjogi vita áll, amely a „hogyan tovább?” kérdésre adott, különböző oldalakra érkező és eltérő preferenciákat szem előtt tartó válaszok körül körvonalazódik. E vita részesei a bécsi udvar és a magyar rendek voltak. Utóbbiak részéről a király által összehívott főrendi bizottság központi igazgatási szervekre vonatkozó javaslatáról főg szó esni, amelyek közvetlen hatástörténete évtizedekben mérhető. Amint az az előbbieken említésre került, a „magyar” Einrichtungswerkre – hasonlóan a későbbi karlócai bekéhez – alapvetően nemzetközi események folyamánként tekinthetünk, s nem rendi törekvések szüleményeként. Érdemes tehát a javaslatgyűjtemény fent rögzített részének részletes elemzése előtt röviden áttekinteni azt az öt évtizedet, amely 1648 és 1699 között átrendezte és egy évszázadra meghatározta az európai magyhatalmi erőviszonyokat, illetve előrevetítette a következő évszázadok feszültségeit.

1. 2. (Nagy)hatalmi átrendeződés Európában (1648-1699)

Vilan felül áll, hogy a 17. század európai történetét is ellenmondások és szélsőségek feszítették. A protestantizmus által okozott vallási konfliktusok pattanásig feszítették a diplomáciai kapcsolatokat az egyes államok között, ami hatalmi törekvésekkel vegyülve olyan katalizátorhoz vezetett, mint a harmincéves háború. Az „öreg kontinens” országról között dülő feszültséget tovább fokozta a déli vidékekről, különösen a Balkánról érkező veszély, az iszlám térhódítása. Az oszmán-török szultánok katonai és kulturális befolyási övezete már a Magyar Királyság határainál sem állt meg. Közvetlenül fenyegették az osztrák és cseh területeket, de

mindenekelőtt a Res publica Christiana⁴ közép-európai kulturális központját, a Szent Római Birodalom fővárosát, Bécsét,⁵ amelyet 1529-ben több hónapos ostrom ellenére az ősz korai beállta mentett meg attól, hogy bátyáira kiűzzék a lófarkas lohogató. E fiaskótól fleggellenül a Porta által „aranyalmának”⁶ nevezett város a szultánok hadjáratainak állandó célpontja maradt a század végéig.

A 17. századi európai magyhatalmi politikában alapvető jelentőségű vesztáliai békét követően a francia-spanyol háborút leszámítva átmeneti béke köszöntött be. Egy hosszú korszak lezárult, s a következő évtizedek a kontinensen hatalmi átrendeződést hoztak magukkal⁷, amelynek a mozgalomrugója XIV. Lajos francia király volt. A „Napkirály” állama és hadserege átszervezését és megerősítését követően előkelően igyekezett megvalósítani nagyszabású álmát, a francia hegemoniát Európában. Annak ellenére, hogy több, összességében francia sikerrel záródó háborút vezetett a Szent Római Birodalom ellen, nem sikerült magát császárrá választatnia s hatalmi fölényt sem tudta a végelenségig fenntartani. Legnagyobb diadalmát a francia-holland háborút lezáró nijmegeni békealkutásmal aratta 1679-ben, ekkor állt uralkodása zenídjén.⁸ Ellenfele, I. Lipót német-római császár 1657-es trónra lépése óta sorozatos megálgatásokban részesült, számos vereséget kellett elszenvednie a lényegesen szervezettebb és modernebb francia hadseregtől, illetve telestéses hadvezérelől. XIV. Lajos pártatlan haderején kívül a Habsburg-ház hatalmának letörtésére minden eszközt igyekezett bevetni, például feltámasztotta a Portával ápolat diplomáciai kapcsolatokat.⁹ A francia diplomata XIV. Lajos utasítására folyamatosan igyekeztek rábírni a szultánokat egy-egy hadjárata a Habsburg Monarchiával szemben.¹⁰ Az 1680-as évek elején e törekvések sikerrel járt: 1683-ban Kara Musztafa nagyvezír vezetésével százazzer fő meghaladó oszmán-török sereg indult Bécs ostromára.¹¹ Heideig tartó ostrom után végül az egyesült német és lengyel seregek felmentették a császárvárost, majd megindult az ellenjáadás.¹² 1684-ben a

⁴ KOVÁCS Zsolt: *XIV. Lajos és I. Lipót hatalmi versengése a Theatrum Europaeum tükrében*, L'Harmattan, Budapest, 2020. 139.

⁵ PALFFY: i.m. 48.

⁶ VÁCHÁ: i.m. 243.

⁷ KOVÁCS: i.m. 463-467.

⁸ KOVÁCS: i.m. 293-316.

⁹ Már a 16. század során is a Francia Királyság volt az egyetlen az európai államok között, aki használt igyekezett bizni a szultánok és a Habsburgok közötti konfliktusból, s francia követek állomásokon Konstantinápolyban.

¹⁰ MICHAUD, Claude: *XIV. Lajos és a törökök Bécs ostromának kezdetén (1678-1699)*, In: BENDA Kálmán - R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.): *Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

¹¹ RÁZSÓ Gyula: *Az oszmán hadsereg Bécs előtt*, In: BENDA Kálmán - R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.): *Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 214-246.

¹² VARGA J. János: *A karlóbergi csata, 1683. Bécs műkölti török ostroma és felmentése*, Rubicon, 30. évf., 2019/11. 36-45.

pápa szorgalmazására több európai állam részvételével létrejött a Szent Liga,¹³ az első valódi olyan, európai hatalmak közötti összefogás, amely kész volt hadba vonulni az Oszmán Birodalom ellen és visszafoglalni az oszmán-török uralom alatt álló, hajdan keresztény államokhoz tartozó területeket. Évtizedek múltán ekkor jelentkezett az első komolyabb, nemzetközi szándék a török kiűzésére. A szövetségnek köszönhetően már 1687-re visszafoglalták Budát, a Felvidéket (Thököly Imre kérésére a Felső-magyarországi Fejedelemsége összeomlott), Szlavóniát, a Dunántúlt és Erdélyt, s Lotaringiai Károly Savoyai Eugénnel¹⁴ Nagyvarsánynál megsemmisítette a török sereget.¹⁵

1. 3. Hogyan tovább? A Monarchia közjogi válaszája a századforduló nyitányán

A nem várt hadi sikerek hatására a bécsi udvarban természetesen felvetődött a kérdés, hogy mi legyen a visszafoglalt, hatalmas területek sorsa. Az ügy egy konkrét közjogi probléma köré körvonalazódott, amelyben a magyar rendek és a császári udvar érdekei ütköztek. A konfliktust az udvar álláspontja váltotta ki, amely Hugo Grotius-nak azon tézisére hivatkozva tartott gyakorlatilag kizárólagos igényt a visszahódított területekre, hogy „a hódító a meghódított területen a fennálló jogrendet fönntartani nem köteles, az intézményeket és törvényeket tetszése szerint alakíthatja át”,¹⁶ illetve egy udvari értekezleten olyan állítások is elhangzottak, hogy „a császár Magyarországot saját kardjával maga hódította meg, (...) a magyarok összes jogait hűllenségük következtében elvesztették.”¹⁷ Ezekből az idézetekből világosan kirajzolódik, hogy az uralkodó és tanácsadói nem vélték úgy, hogy a visszafoglalt területek ipso iure visszatértek volna a Szent Korona – és a magyar rendek – fennhatósága alá.¹⁸ Éppen ellenkezőleg, le kívánták őket választani a Magyar Királyságról, s közvetlenül udvari irányítás alá akarták vonni őket.¹⁹ A magyar rendek érdekét e koncepció természetesen sértette, mivel ők úgy gondolták, hogy a visszafoglalt régiók automatikusan ismét Szent István országának részeivé válnak, mintegy feléled rajtuk a Szent Korona joga. Azt egyébiránt hozzá

¹³ MIHALIK Béla Vilmos: *Európa és a Szent Liga. Ellentét és együttműködés*. Rubicon, 30. évf., 2019/11. 46-53., GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Gondolat, Budapest, 1978. 92., illetve SÁRA János: *A Habsburgok és Magyarország*. Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest, 2001. 322.

¹⁴ Savoyai Eugén herceg biográfiáját német nyelven ld. pl. ARNETH, Alfred: *Prinz Eugen von Savoyen. Nach den handschriftlichen Quellen der kaiserlichen Archive. I-III*. Wilhelm Braumüller, Wien, 1864. Magyar nyelven újabban ld. OROSS András: *Európa Génusza. Savoyai Eugén élete és kora (1663-1736)*. Kronosz Könyvkiadó Kft., 2019.

¹⁵ HAHNER Péter: *Savoyai Jenő. A Habsburg Monarchia Atlasza*. Rubicon, 30. évf., 2019/11. 74-83.

¹⁶ FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi Országgyűlésen*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1922, 4.

¹⁷ Uo.

¹⁸ HÓMAN Bálint – SZEKFÜ Gyula: *Magyar történet, V. könyv: A tizenhetedik század. Második rész. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda*, Budapest, 1935. 203.

¹⁹ IFJ. BARTA János: *A tizenhetedik század története*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 17.

kell tenni, hogy az udvar elképzelése mögött saját érdekeik mellett kötelezettségvállalásaik teljesítése is meghúzódott. A visszafoglaló háború ugyanis óriási költségeket emésztett fel, amelynek előteremtésére mind a Magyar Királyság, mind a Habsburg Monarchia egymaga képtelen volt, így szükség volt a német birodalmi rendek, illetőleg különféle pénzemberek pénzügyi támogatására is, amelyet valamilyen anyagi fedezetből vissza kellett fizetni.²⁰ A bécsi udvar viszont a megelőző évtizedek és az éppen folyó háború miatt pénzühiánnyal küszködött, így készpénzzel aligha tudta hitelezői igényeit kielégíteni. A visszafoglaló háborúval járó területi nyereségek a legjobb pillanatban érkeztek, mivel az udvar földadományokkal megfelelően ki tudta volna egyenlíteni tartozásait. Csakhogy idegen személy birtokszerzéséhez a Magyar Királyság területén a magyar rendek jóváhagyására lett volna szükség, ennek bevárására pedig az udvarnak sem ideje, sem hajlandósága nem volt. A császári udvar a földek felosztására külön bizottságot állított fel *Neoaquistica Commissio* ('újszerzeményi bizottság') néven.²¹ Azok a magyar nemesek, akik családi birtokaikat a 16. századi török hódítások idején veszítették el az ország középső területein, jogosan követelték volna vissza uradalmait a császártól. Sajnos azonban sokuk a hiányzó címereslevél folytán hiába igényelte ősei földjét. A földkérdés megoldása évekig ütközőpont maradt a király és a rendek között, s csak a 18. század elején rendezték az ügyet.²²

Ezzel egyidőben egy másik, feszítő közjogi probléma is terítékre került. Az 1222. évi Aranybulla ellenállási záradéka és a rendek szabad királyválasztási joga a korábbi évtizedekben számos belpolitikai válsághelyzetet szült, s ennek szerette volna a bécsi udvar a jövőre nézve elejét venni. Ezen kívül, mintegy a visszafoglaló háborúval együtt járó anyagi és személyi áldozatok ellentételezéseként I. Lipót eltökölte, hogy a magyar rendektől a Habsburg-ház fiágon való trónöröklési jogának becikkelyezését fogja kérni a Szent Korona országaiban. A dinasztia hatalmának kontinuitását a magyar trónon azzal is biztosítani kívánta, hogy elsőszülött fiát, József főherceget magyar királlyá koronázzák. Ezeket az elképzeléseket a rendek nem meglepő módon nem üdvözölték, megvalósulásuk ugyanis nyíltan a Magyar Királyság örökös tartománnyá válását jelentette volna a Habsburg Monarchián belül. Hosszas egyeztetések után végül a magyar rendek kötélnék álltak,²³ s az 1687: II. tc. 1. §-a rögzítette, hogy „Magyarországnak s kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fenncímzett ő császári s királyi felségének (I.

²⁰ SÁRA: *l.m.* 325-326.

²¹ IFJ. BARTA: *l.m.* 16.

²² EMBER Győző – HECKENAST Gusztáv (szerk): *Magyarország története 1686-1790. I. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 397.

²³ GONDA – NIEDERHAUSER: *l.m.* 93.

Lipótnak – M.D.) saját ágycikkból származott fiöröksei közül az elsőszülöttet (...) fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni (...).²⁴ A III. törvénycikk rögzítette, hogy az osztrák Habsburg-ház fiágának magszakadása után a magyar trónt a dinasztia spanyol ága, II. Károly spanyol király fiöröksei öröklék, közülük szintén az elsőszülöttek, és „csak ezeknek kihalása után nyer ismét helyet a karok és rendek ősi, régi, helybenhagyott szokása s előjoga a királyválasztásban.”²⁵ A IV. törvénycikkben a rendek lemondtak az 1222-es Aranybulla XXXI. cikkében foglalt ellenállási záradékról abban az értelemben, hogy az uralkodóval szemben a későbbiekben bármikor tetteles – fegyveres – ellenállást tanúsítsanak.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy az 1680-as évek végére az erőviszonyok jelentősen megváltoztak a bécsi udvar és a magyar rendek között, előbbi javára. Ennek háttérében az uralkodónak és tanácsadónak azon célkitűzése állt, hogy az újonnan formálódó, európai nagyhatalommá váló Habsburg Monarchia jogilag stabil, koherens államkonglomerátumot alkosson, amelynek fennállását nem veszélyeztetik olyan közjogi problémák, mint a törvényben rögzített egyenesági trónöröklés hiánya. Különösen a Magyar Királyságban volt szükség a Habsburg-ház hatalmának megerősítésére, garantálására. Ezt a törekvést azonban messzemenően legitimnek fogadhatjuk el, hiszen I. Lipót a Magyar Királyság törvényesen megkoronázott királya volt, másfelől a koronázás során tett esküjének eleget téve éppen egy olyan, a magyar területek visszafoglalásáért – védelméért – folyó törökellenes háború közepén állt, amelynek anyagi fedezetéről jórészt neki és a német birodalmi rendeknek kellett gondoskodnia. Joggal várhatta el a magyar rendektől – akiknek kétségkívül leginkább érdekében állott a háború sikeres végkimenetele és a magyar területek töröktől való függetlenségének megőrzése –, hogy bizonyos engedményeket tegyenek irányába, s a Habsburg-ház számára. A Magyar Királyság ugyanis csupán egy volt a Habsburg Monarchia tartományai között, s a Habsburgok ambíciói még évszázadokig nem korlátozódtak csupán saját államközösségükre, egy-egy országukra. A Monarchia közjogi szempontból fragmentált, erősen rendi befolyás alatt álló igazgatási intézményrendszere egyre inkább képtelenné vált a folyamatosan bővülő államkonglomerátum működtetésére, egyben tartására.

A 17. század közép- és kelet-közép-európai történetének esszenciája az osztrák Habsburg-ház hatalmi súlypontváltozása. Míg a harmincéves háborút megelőzően a dinasztia kül- és belpolitikájában egyaránt Közép-Európára, a Szent Római Birodalmon belüli politikai befolyásuk fenntartására helyezte a hangsúlyt, addig a vesztfáliai békék, illetve a XIV. Lajossal

²⁴ FRAKNÓI, 52.

²⁵ Uo.

szemben vívott, többnyire eredménytelen háborúk és diplomáciai erőfeszítések folytán a Habsburgoknak csendben végig kellett nézniük, ahogy hegemoniájuknak a kontinensen lassan leáldozik. Hatalmi súlypontjuk saját államkonglomerátumukra tevődött át, amelyet a modern történettudomány Habsburg Monarchiának nevez. Ez az államhalmaz a 17. század végéig inkább egy perszonáluniós köteléken alapuló, a szó szoros értelmében államközösségként értelmezhető, szupranacionális konstrukcióként működött.²⁶ Az egymástól politikai, jogi, kulturális, gazdasági stb. értelemben független országok között a tényleges kapcsolatot sokáig merőben az uralkodó személye, illetve az ő munkáját segítő díkasztériális intézményrendszer biztosította. Miután azonban Európában a 17. század második felében egy többé-kevésbé erőegyensúlyon alapuló, plurális nagyhatalmi struktúra forrott ki, s a korábbi hegemoniájukat elvesztő Habsburg-család is az egymással vetélkedő uralkodóházak sorába süllyedt, a dinasztia a továbbiakban nagyhatalmi törekvéseinek megvalósításához saját államközösségére támaszkodhatott. A korábbi, perszonálunió-jellegű konstrukció azonban gyengítette a multikulturális Monarchiát etnikai szempontból relatíve homogén ellenfeleivel szemben. A kulturális, etnikai, vallási heterogenitást muszáj volt ellensúlyozniuk a politikai életben. Szorosabb közép-európai államközi kötelékké kellett forrasztaniuk a Monarchiát annak érdekében, hogy az európai nagyhatalmi vetélkedés aktív szereplői tudjanak maradni, s ne maradjanak le „versenytársaikhoz” képest. Egységesebb, rendezettebb állami és katonai igazgatási intézményrendszerrel rendelkező Monarchiára volt szükség. A közjogi átalakulás folyamatát segítette a visszafoglaló háború, illetve az ennek következtében felmerülő, megoldásra váró számos kérdés, mint a fent vázolt trónöröklés ügye. Miután utóbbira 1687-ben sikerült pontot tenni,²⁷ napirendre került a központi igazgatás reformja. Ennek pontos programjáról azonban több elképzelés is napvilágot látott, amelyek közül a „magyar” Einrichtungswerk alighanem a legkevésbé közismert. A szakirodalomban Lajtán innen és túl alig találjuk nyomát, ellentétben gyakran emlegetett és a bécsi udvar abszolutisztikus törekvéseinek hazai nyitányaként értékelhető „nagytestvérével”, a Kollonich Lipót névvel fémjelzett „német” Einrichtungswerkkel.²⁸

²⁶ Találószerűen Thomas Winkelbauer osztrák történész a Habsburg Monarchia államszerkezetét „rendi államok monarchikus uniói alkotta monarchikus uniónak és különböző tartományokból összeállított államok összetett államának” titulálta. Ld. PÁLFFY: i.m. 84.

²⁷ EMBER – HECKENAST: i.m. 367.

²⁸ IFJ. BARTA: i.m. 16., SÁRA: i.m. 327-328., GONDA-NIEDERHAUSER: i.m. 93.

2. A „magyar” Einrichtungswerk tartalmi megközelítésben

2.1. „Magyar” Einrichtungswerk – helytálló megnevezés?

A „magyar” Einrichtungswerknek nevezett javaslatgyűjtemény egy magyar főurakból és főpapokból álló, ad hoc bizottságtól származik, amelyet I. Lipót magyar király hívott össze 1688. szeptember 13-án a Magyar Királyság fővárosába, Pozsonyba. Nem csupán a javaslatnak a jelen tanulmány elkészítéséhez primer forrásként²⁹ szolgáló, Soós István történész által készített, s 1991-ben megjelent fordítása, hanem a vonatkozó szakirodalom is előszeretettel hivatkozik a dokumentumra „a pozsonyi rendi bizottság tervezeteként.” Ez azonban számos kérdést felvet, amelyek ugyanabból a problémából fakadnak. Mindenekelőtt rá kell mutatni arra, hogy tévedés rendi bizottságként hivatkozni a király által összehívott – és általa kiválasztott – főurak és főpapok ülésére, ugyanis a bizottság nem a magyar rendek felhatalmazásából, hozzájárulásával kezdte meg működését, és feladata sem a magyar rendek meglátásainak, javaslatainak összegyűjtése és képviselése volt. Ha így lett volna, azt adott esetben egy országgyűlési *deputatio* céljának is tűzhatték volna. A király azonban nem a rendek véleményét kérte ki, hanem az általa kiválasztott magyar főrendi személyekét. A javaslatgyűjteményben tehát az ő meglátásaik manifesztálódnak. Nem a főrendek, nem a rendek, mint politikai csoportok, nem a magyar rendi országgyűlés javaslatai, hanem csak néhány személyé. A bizottság a dokumentum tartalmát illetően nem egyeztetett a rendekkel azok képviselői útján, akiknek ebből kifolyólag beleszólása sem volt abba. Következésképp megállapítható, hogy az, hogy a „magyar” Einrichtungswerket bármilyen formában „rendi” jelzővel illetjük, létrejöttének körülményei alapján, azaz formai szempontból és tartalmilag egyaránt erősen megkérdőjelezhető, s célszerű inkább nem így hivatkozni rá.

A következő kérdés ezzel szorosan összefügg. Egyáltalán helytálló a „magyar Einrichtungswerk” megnevezés? Elsőre evidensnek tűnhet, kivált „nagytestvérel”, a „német” vagy „udvari” Einrichtungswerkkel³⁰ összehasonlításban, hiszen utóbbi a császári-királyi udvar érdekeit tartotta szem előtt *tervezete* (sic!) elkészítése során, míg a „magyar” Einrichtungswerk a magyar közjogi hagyományokra építve rendezte egy dokumentumba

²⁹ SOÓS István (ford.): *A pozsonyi rendi bizottság tervezete. Az ún. „magyar” Einrichtungswerk.* Századok, 125. évf., 1991/5-6. 500-516.

³⁰ A Kollonich Lipót-féle Einrichtungswerkről ld. többek között KALMÁR, János – VARGA J., János (Hg.): *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688-1690).* Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2010., illetve CSIZMADIA Andor (szerk.): *Bürokrácia és közigazgatási reformok magyarországon.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 39-65. Megjegyzendő, hogy a Kollonich-féle Einrichtungswerk Csizmadia művében felhasznált fordítását Baranyai Béla készítette, aki a témában felbecsülhetetlen értékű levéltári kutatómunkát végzett. Erről bővebben: P. SZABÓ Béla (szerk.): *„Ernyedetlen szorgalommal...” A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914-1949).* Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Debrecen, 2014. 415-416.

javaslatait (sic!). A „magyar” Einrichtungswerkként emlegetett szövegemlék tehát nem más és nem több, mint egy javaslatgyűjtemény, amely 5 tárgykört (vallásügy, politika, igazságszolgáltatás, katonai ügyek, gazdaság) érintve foglalta össze az érintett magyar főrendiek ajánlásait az uralkodó számára. Bár az egyes tartalmi egységek a dokumentumban világosan elkülöníthetők egymástól, tervezetnek a legnagyobb jóindulattal sem nevezhetjük, mivel nélkülözi azt a cizellált, alapos, átfogó jelleget, amellyel „nagytestvére”, a „német” vagy „udvari Einrichtungswerk” inkább bír,³¹ s amelyet teljes nevén hagyományosan *A Magyar Királyság berendezkedési tervének/művének* szoktak fordítani.³² Az Einrichtungswerk egy rendkívül részletes és komplex reformjavaslat volt, amely a Magyar Királyság közigazgatásának szinte valamennyi területét érintette és jelentős változtatásokat szorgalmazott.³³ A magyar főrendiekből álló bizottság javaslatgyűjteményében az tapasztalható, hogy a készítőik nem látták szükségét, hogy valamilyen konkrét elv mentén szisztematizálják az általuk megfogalmazott észrevételeket. Ilyen funkciót legfeljebb a dokumentum elején olvasható előbeszédnek tulajdoníthatunk, amelyben rögzítésre került a király szándéka a bizottság összehívásával. Logikai vagy prioritási sorrend egyértelműen nem állapítható meg az egyes tartalmi egységek között, mindenesetre a dokumentumban elfoglalt helyük alapján vonhatunk le következtetéseket ezzel kapcsolatban. E gondolatmenet nyomvonalán haladva meglehetősen az, hogy a vallásüggyel – s nem a központi politikai vagy katonai, kamarai igazgatás ügyével – kezdődik a magyar főrendiek javaslatainak részletezése, amely arra utalhat, hogy a bizottság az egyházi igazgatás problémáinak rendezését tartotta a legégetőbbnek. Visszatérve az eredeti problémára, berendezkedési tervnek, „Einrichtungswerknek” azért sem nevezhető a dokumentum, mert a jövőbe mutató meglátásai mellett a jelen (aktuális) problémáira is koncentrált. Így nem csupán a Magyar Királyság államszervezeti, igazgatási reformjait érintő meglátásokat tartalmazza, hanem az absztrakció szintjéről a kazuisztikusság felé mozdul el, amennyiben olyan konkrét gondok rendezését szorgalmazza, mint a visszafoglaló háború révén az ország területén tartózkodó, s a lakosságot gyótró, fosztogató katonák megbüntetésére.³⁴ Ez viszont szétfeszíti a közjogi, különösen az igazgatási reformjavaslatok közvetítésére szolgáló „berendezkedési terv”, németül

³¹ Bár tegyük hozzá, az Kollonich-féle Einrichtungswerk sem volt ellentmondásokról mentes, illetve egyes részeit (különösen a „Camerale” fejezet) messzemenően részletesek, mások pedig túl elnagyoltak lettek. Ld. Czizány István: KALMÁR, János – VARGA, J. János (Hrsg.): *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688-1690).* Hadtörténeli Közlemények (Szemle), 126. évfolyam, 2013/3. 911-914.

³² Bár érdekes módon maga Kollonich „Denkschrift”-nek, azaz emlékiratnak nevezte művét. Ld. CSIZMADIA: i.m. 64.

³³ CSIZMADIA: i.m. 7., SÁRA: i.m. 327-328., GONDA-NIEDERHAUSER: i.m. 93.

³⁴ SOÓS: i.m. 505.

Einrichtungswerk tartalmi keretecik. Konkluzióként megállapítható, hogy az e tanulmány tárgyát képező dokumentumot jelenlegi elnevezése helyett célszerű lenne más szavakkal körülírni, amely letejeöttenek körülírényeit és tartalmát egyaránt jobban kifejezné. Ennek szellemében a 'pozsonyi főrendi bizottság 1688-ban készült javaslatsúgyléménye' titulus megtejelebbnek tünik. A tanulmány hátralévő részében e megnevezéssel hívatozok a dokumentumra.

A javaslatszerűtény céljának vizsgálata előtt fontos szem előtt tartanunk, hogy önmagában az a tény, hogy a király kikérte egy magyar urak részvételével működő bizottság véleményét az ország átfogó közjogi reformját illetően, figyelemre méltónak tekinthető. A korabeli európai tendenciákkal összhangban ugyanis elviekben megtehető volna, hogy a rendi képviselők szervekét háttérbe szorítva, isteni legitimációjára hivatkozva egyeduralkodó rendszert építsen ki, s minden politikai és jogi hatalmat az uralkodó kezébe összpontosítson. E tanácsadói azonban racionális politikai folyamat, s a nagyhatalmi törekvésekhez szűkséges belpolitikai stabilitást szem előtt tartva hosszútávú megoldást szeretett volna találni a területi szervezetenként folytatott előállított új helyzetben. A legegyszerűbbnek az érintettek megkérdésére tudtunk, amivel ugyanakkor el tudták homályosítani a magyar főurak számára az udvar Grotius-i álláspontját a visszafoglaló háború és a visszafoglalt területek sorsa kérdésében. Akárhogy nézzük, önmagában értékes történelmi szövegemlékké válik e dokumentum pusztán azáltal, hogy megszallított, mivel képtel fest az utókor számára arról, hogyan gondolkodhatott a bécsi udvar anyagi, katonai segítségére rászoruló, ugyanakkor relatív függetlenségre törekvő magyar politikai elit az ország helyzetéről a 17. század végén, s milyen hibák orvoslási várta az átfogó közjogi reformprogramról. Az észrevételeket több oldalnyi terjedelemben, pontokba szedett tartalmazó javaslat 9 nap alatt készült el.

tiszteletét az urnakódó előtt, s hálát ad azért, hogy a bizottságot összehívta. Pontos személymegjelölések nélkül számba veszi a bizottság tagjait, amelyek között főpapok, bárók és főnemesek, ielőmesiernek találhatók. Ez követően megfogalmazásra kerül a bizottság feladata, s a javaslatgyűjtemény létrejöttének esszenciája. „(...) *Azaz a szándékkal jöttünk össze, hogy amennyire csak lehetünk belőlük velük (a király – M.D.) halhatatlan kegyéi dőssre, hogy amennyire csak lehetünk belőlük velük (a király – M.D.) halhatatlan kegyéi legalizálásban megköszönjük és kijelentsük: Felséged velesztíleren adnyi kegyének és*

szándékunk gondoskodásából és kezelméből kifolyólag azt kívánja, hogy ezen országgl a magva számtára hajdani, kilönösen jenyő és virágzó állapotba visszallikva (...)”⁹⁵ A továbbiakban szorosabban körülhatárolja azokat a kérdéseket, amelyekre vonatkoznak a bizottság javaslatokkal ell. (...) Felséged (...) azt kívánja, hogy (...) az ország nagyobh jólléte, megerősítése és biztonság, valamint gyarapodása érdekében, (a bizottság tagjai – M.D.) mind a vallási, mind a politikai, törvényszéki vagy igazságügyellátási, katonai és gazdasági ügyekben járjanak el vagy szorgalmazsan tudakozódljanak.”⁹⁶ Az idézetek alapján megállapítható, hogy a bizottság jelentése tartalmilag távolról sem korlátozódott a szűkebb értelemben vett közigazgatás területére, hanem azt a legáltalában értelmezve, politikai, jogi, gazdasági, egyházszervezeti reformokat szorgalmazott, ezenkívül az új területi szervezetények kövekeztében aktualizált vált a katonai (védelmi) igazgatás átszervezése is, hiszen a Magyar Királyság déli határonalának megváltozása miatt az addigi végvárrendszer korábbi jelentőségét, szerepét elvesztette. Ami a javaslat féléptését illeti, a dokkumentum ök szervezeti egységre osztható. Először a vallásügyet tárgyalja, ezt követik „a politika általános igazgatását illető ügyek”. Az ezeket érintő megállásokat 20 pontban foglalja össze a bizottság, amelyek azonban az közigazgatás legszélesebb körét, például a Hétiszemélyes Tábla és a Magyar Udvari Kancellária reformját, a központi igazgatási szervek és a magyar területeken állomásozó katonaság finanszírozását, az adóügyet, a mezővárosok megnövekedett számát fogják át. Ezen kívül a habortú folytán aktualissá váló, számos további kérdést is rendezni kívántak, többek között a visszafoglalt birtokok sorsát, a visszafoglalt területeken lékvő megyék, szabad királyi városok és kiválsággal rendelkező mezővárosok hivatalainak, törvényszkeinek helyreállítását, valamint elvesztett és hiányzó pecséteik pótlását, nem utolsó sorban az ország területén garzdálkodó katonák megbüntetését. A harmadik tartalmi egység az igazságügyellátást és a törvénykezést, a megyeiük tartalmi egység a katonai igazgatást érintő változásokra vonatkozó javaslatokat foglalja. Végül a pénzügyi igazgatás reformjaira vonatkozó elképzeléseket részletezi a bizottság.

Emek oka, hogy a javaslategyűjtemény egy provizórikus időszak közepén, a jogtörténeten túlmutató egyéb történeti események hatására keletkezett, s ugyanígy megújultikus történeti események vezettek ahhoz is, hogy csupán javaslatok gyűjtéménye maradt, és nem vált belőle jogilag bármilyen formában értékelhető dokumentum, jogforrás. E

periódusnak két, egymással szorosan összefüggő és ok-okozati kapcsolatban álló kontextusát különböztethetjük meg: egyfelől elkülöníthető egy interregionális szint, amely az európai nagyhatalmi politikában bekövetkezett változásokat, ti. a politikai, hatalmi erőviszonyok átrendeződését foglalja magába; másfelől egy regionális szint, amelyet a hatalomkoncentráció felé tett törekvések, a politikai és jogi centralizáció fokozódása, az abszolutizmus térnyerése hat át.

Nemzetközi szinten a multipoláris hatalmi struktúra irányába mutató tendenciák a vesztfáliai békét követően kezdődtek. Ezzel párhuzamosan mutatható ki az a fokozatos – és tegyük hozzá, visszafordíthatatlan – hatalom- és presztízsvesztés, ami a Habsburg-dinasztiát már nem csupán átmenetileg, hanem a század teljes időszakában érte, s amely talán csak a 17-18. század fordulóján mérséklődött némileg. A lejtő kiindulópontjának a harmincéves háborúban elszenvedett császári vereséget tekinthetjük mind a német birodalmi rendekkel, mind a külföldi államokkal szemben. A vesztfáliai békét követő átmeneti stagnálásnak a francia trónra lépő, ambiciózus ifjú, XIV. Lajos vetett véget. Háborúi, területi szerzeményei következtében a Szent Római Birodalom tovább töredezett, I. Lipót több, súlyos következményekkel járó vereséget szenvedett el XIV. Lajossal szemben, s a császár tekintélye a kontinens legmagasabb világi méltóságaként egyre megkérdőjelezhetőbbé vált. Az 1670-es évek második felében azonban fordulat következett be, s a francia hegemonia kényelmetlenné vált az európai monarchiák számára. Ennek hatására a Francia Királyság korábbi szövetségesei közül többen a császár oldalára álltak, létrejött a franciaellenes augsburgi liga,³⁷ s Európa átmenetileg ismét két hatalmi súlypont – Párizs, azaz a Bourbonok és Bécs, vagyis a Habsburgok – köré szerveződött. A nagy összecsapás 1688-ig várattott magára, s a nagyhatalmak kilenc év vérontás után, Rijswijkben ültek tárgyalóasztalhoz, ahol megtört a francia egyeduradalom,³⁸ s ismét nyilvánvalóvá vált, hogy többé egyetlen európai állam sem képes tartósan felülkerekedni a többin, mivel utóbbiak – egyedül, vagy egymással szövetségre lépve – diplomáciai úton vagy fegyveresen fogják megakadályozni ebben.³⁹ Erre a diplomáciai és hatalmpolitikai jelenségre, megfontolásra, az európai hatalmi egyensúlyra (*balance of power*)⁴⁰ építettek az 1670-es évektől egyre gyakrabban a nagyobb volumenű kontinentális háborúkat lezáró

békekongresszusok, s ez az elképzelés manifesztálódott az 1697-es rijswijki békeegyezményekben is.⁴¹

A Habsburg Monarchia e folyamat nem csupán érintettjének, hanem aktív alakító tényezőjének tekinthető, s egyszerre került ki belőle vesztesként és győztesként. A Monarchia államainak trónján ülő Habsburg-ház presztízsvesztése mellett vereségként értékelhető, hogy I. Lipót képtelen volt hatékonyan megszervezni a német területek védelmét a francia expanzióval szemben, illetve súlyos következményekkel járt az is, hogy – nagyrészt személyiségére visszavezethetően – politikájából hiányzott az a fajta határozottság, amely viszont legveszedelmesebb tartott ellenfele, XIV. Lajos számos döntésében nyomon követhető. Nem tudott olyan szövetséget létrehozni, amely le tudta volna törni a franciák hegemónikus törekvéseit. Ugyanakkor Lipót számos tekintetben diadalt, sikert könyvelhetett el magának. Uralkodása alatt sikerült kivívni azt, amire elődei másfél évszázadon keresztül képtelenek voltak: a török kiszorítását Európából. Az internacionális összefogás keretében megvalósuló visszafoglaló háború következtében óriási kiterjedésű területek kerültek a Habsburg-dinasztia fennhatósága alá, amely számos előnnyel járt a Monarchiára nézve. Mindenekelőtt megszűnt a Bécs, illetve a cseh és német tartományokat fenyegető török veszély, s Szent István országa – a Temesközt kivéve – visszanyerte eredeti határait. A háború nyújtotta lehetőségek olyan tehetséges hadvezéreket vonzottak a Habsburgok udvarába, mint Savoyai Eugén, aki számos csatában – többek között a sorsfordító zentai ütközetben – vezette győzelemre a dinasztia hadait, s aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a megújult Monarchia katonai stabilizációjában, hatalmi, stratégiai pozícióinak megőrzésében. A Monarchia végeredményben olyan metamorfózison ment keresztül a vesztfáliai és a karlócai békekongresszus közötti időintervallum alatt, amely az addigi közjogi viszonyokat lényegesen átalakította és teljes paradigmaváltást hozott magával. Az udvarban felismerték, hogy ugyan a Habsburgoknak továbbra is „küldetése” dinasztiájuk örök dicsőségének⁴² megőrzése és nagyhatalmi igényeik fenntartása, illetve érvényesítése,⁴³ viszont nem elsősorban a Szent Római Birodalom, hanem saját államközösségük felett kell uralkodniuk. Az előző évtizedek tapasztalata ugyanis bebizonyította, hogy az ütőképes, jól szervezett, s az uralkodó által irányított reguláris hadsereg, a központosított, racionalizált katonai igazgatás, a rendezett pénzügyek és nem utolsósorban

³⁷ GONDA-NIEDERHAUSER: i.m. 93-94., KOVÁCS: i.m. 353-364.

³⁸ KOVÁCS: i.m. 451-468.

³⁹ BÁRÁNY Attila – KOVÁCS Zoltán – PAPP Imre: *Az európai hatalmi egyensúly kialakulása*. In: ANGI János – IFJ. BARTA János – OROSZ István (szerk.): *Európa az újkorban*. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2006. 309-316.

⁴⁰ JANŽEKOVÍČ, Izidor: *The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713)*. History of European Ideas, volume 49, 2023/3. 561-579.

⁴¹ KOVÁCS: i.m. 465-466., illetve részletesebben KOVÁCS Zsolt: *Az európai hatalmi egyensúly kialakulása az 1697-es rijswijki béke során*. Közlögyi Szemle, 2017/3. 3-22.

⁴² HERRE, Franz: *Mária Terézia*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001. 12-13.

⁴³ TAYLOR, A. J. P.: *A Habsburg Monarchia 1809-1918*. Scolar, Budapest, 2011. 14.

sorban a stabil, centralizált közigazgatás a modern államok olyan alapköveivé váltak, amelyek nélkül a nagyhatalmi versenyben egyáltalán nem tudnak eredményesen részt venni.

Rá kell tehát mutatni arra, hogy a Habsburg Monarchia koncepciója a 17. század folyamán gyökeres változáson ment keresztül. Létrejöttétől, 1526-tól kezdődően a Habsburgok egyfajta eszközként tekintettek rá – különösen a Magyar Királyságra, amelynek elsősorban a Szent Római Birodalom védelmét kellett ellátnia a török támadásokkal, portyákkal szemben. Egészen az 1680-as évekig „háterszágként” funkcionált,⁴⁴ amely anyagi bevételeket, katonai és politikai támaszt jelentett számukra a Nyugat-, illetve Közép-Európa felé orientálódó nagyhatalmi törekvéseik, külpolitikai célkitűzéseik megvalósítása során. A század végén azonban fordulópont következett be. Míg a Monarchia a 17. század utolsó évtizedeiig egy heterogén, alapvetően perszonáluniós köteléken nyugvó államközösségként létezett,⁴⁵ amelynek uralkodói kevés figyelmet szenteltek saját államaiknak, a század végéhez közeledve a bécsi udvari körökben felismerték, hogy egy politikailag, jogilag, kulturális és gazdasági szempontból egyaránt fragmentált, diffúz államkonglomerátum⁴⁶ egységes, központi kormányzás nélkül képtelen lesz versenyben maradni a többi európai nagyhatalomhoz képest. E motívum állt a közjog, különösen az közigazgatás fejlődésének, fejlesztésének háttérében mindenekelőtt I. Lipót uralkodása idején. Ez a felismerés ösztönözte arra az uralkodót és tanácsadóit, hogy a *Domus Austriaca*⁴⁷ örökletes trónöröklési jogát törvényekbe iktassák a Magyar Királyságban, s ez vezetett a jelen tanulmány tárgyát képező, magyar főrendiek által készített javaslatgyűjtemény megszületéséhez is. Ebből az okfejtésből a következő tézis állapítható meg. A hazai történetírásban „magyar” *Einrichtungswerk*ként ismert javaslatgyűjtemény önmagában, saját – s az előbbieken vázolt –, komplex történeti kontextusától nem választható el, nélküle nem értelmezhető. E dokumentum ugyanis a Habsburg Monarchia metamorfózisa kapcsán felmerülő, s a megváltozott körülmények folytán időszzerűvé vált közjogi reformok körül folyó politikai viták egyik olyan stációját képezi, amelynek a jelentősége e metamorfózis lezárulása, az 1722/23. évi országgyűlés felől értelmezhető. Egyes javaslatának felvetései, kivált a Magyar Titkos Tanácsra, mint általános hatáskörű, magyar személyeket tömörítő központi igazgatási szervre vonatkozók, a nevezett országgyűlés törvénycikkeiben egyértelműen tetten érhetők.

4. Záró gondolatok, a kutatás eredményei

A „magyar” *Einrichtungswerk*nek nevezett javaslatgyűjtemény a hazai szakirodalomban egy kevésbé ismert, alulértékelt dokumentum. „Nagytestvére”, a „német” *Einrichtungswerk* teljesen háttérbe szorítja őt, s objektív interpretációját, a magyar történelemben és (köz)jogfejlődésben elfoglalt helyének értékelését nehezíti a Magyar Királyság „német” berendezkedési tervével szemben a köztudatban és a nemzeti történetírásban régóta élő ellenszenv, amelyet minden igyekezet ellenére mai napig sem sikerült leküzdeni. Jóllehet a magyar főrendiek 1688-ban készült javaslatgyűjteménye nem udvari preferenciákat tartott szem előtt, mégsem egyeztethető össze maradéktalanul a magyar rendi érdekekkel, s emiatt viták keresztútjába kerülhet. Másfelől ismételt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a javaslatgyűjteményből sohasem vált sem királyi rendelet, sem törvényjavaslat, törvénycikk vagy jogilag egyéb formában értelmezhető dokumentum, azaz jogforrás. Ez szerepét, fontosságát látszólag csökkenti, valójában azonban jelentősége nem válik csekélyebbé pusztán emiatt. Csupán „önállóságát” veszítette el a vált járulékos jellegű dokumentum, történeti forrássá azáltal, hogy az 1722/23. évi országgyűlés törvénycikkeibe a javaslatgyűjtemény egy-egy célkitűzése, ajánlása konkrétan beépült, például és mindenekelőtt a Helytartótanács jogállására vonatkozó szabályanyag tekintetében. A tanulmány igyekezett vázolni azokat a szűkebb-tágabb kontextusokat, amelyek a javaslatgyűjtemény létrejöttéhez vezettek, illetve amelyek továbbélését is determinálták, s amelyek áttekintése nélkül a dokumentum helye a magyar történelemben és jogfejlődésben megmagyarázhatatlan volna. A javaslatgyűjtemény jogtörténeten kívül álló események hatására született, s egy diplomácia- és hadtörténeti eseménysorozat – a spanyol örökösödési háború – vezetett ahhoz, hogy megrekedt javaslat szintjén. A bécsi udvarnak ugyanis a 18. század első két évtizedében az európai nagyhatalmi politika terén jelentkező válságok és krízisek miatt egyszerűen nem maradt kapacitása arra, hogy a belpolitikával, közjogi reformokkal foglalkozzon.⁴⁸ A javaslatgyűjtemény feledésbe merülésében természetesen a II. Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett udvarellenes felkelés is közrejátszott, amely kizárta a királlyal való bármilyen további egyeztetést a reformok kérdésében, kivált a Habsburg-háznak az 1707-ben rendezett ónodi „országgyűlésen” deklarált trónfosztásával, amely – tegyük hozzá – éles kontrasztban áll az 1687-ben becikkelyezett azon alkotmányos kötelezettséggel, hogy a magyar rendek „mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fenncímzett ő császári s

⁴⁴ IFJ. BARTA János: *A Habsburgok birodalma Közép-Európában*. In: ANGI János – IFJ. BARTA János – OROSZ István (szerk.): *Európa az újkorban*. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2006. 208.

⁴⁵ BRAUNEDER, Wilhelm: *Geschichte der österreichischen Staaten. Ein Grundriß*. Karlinger Verlag, 2019. 93.

⁴⁶ KOVÁCS: *i.m.* 21-23., PÁLFFY: *i.m.* 32-33.

⁴⁷ PÁLFFY: *i.m.* 79.

⁴⁸ BÁRÁNY Attila – PAPP Imre: *A „párhuzamos háborúk”*. In: ANGI János – IFJ. BARTA János – OROSZ István (szerk.): *Európa az újkorban*. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2006. 317-320.

királyi felségének (I. Lipótnak – M.D.) saját ágyékából származott fiörökösei közül az elsőszülöttet (...) fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni.”⁴⁹

E körülmények között, nemzetközi és belpolitikai válsághelyzetek közepette, a magyarországi visszafoglaló háború derekán ült össze 1688. szeptember 13-án Pozsonyban a király utasítására egy magyar főrendi személyekből álló bizottság, amely 9 nap alatt készítette el a Magyar Királyság aktuális problémáinak orvoslására, illetve egyes központi igazgatási szervekre vonatkozó, progresszív meglátásokat tartalmazó javaslatgyűjteményét, a jogtörténeti jelentőséggel bíró, de jogforrássá soha nem vált „magyar” Einrichtungswerket. E dokumentum hatása egyértelműen tetten érhető a III. Károly magyar király uralkodásával egybeeső politikai konszolidáció évtizedeinek jogalkotásában. Ennek ellenére a jogtörténeti szakirodalomban méltánytalanul keveset vizsgált témák közé sorolhatjuk, holott érdekes tanulságokkal szolgál számunkra arról, hogy a király által megbízott magyar főurak milyen problémák orvoslását tartották égetőnek a 17. század végén. Jelen tanulmány a javaslatgyűjtemény hiányos szakirodalmának korrekciójához igyekezett hozzájárulni, s jelen sorok írója zárásként abbéli reményét szeretné kifejezni, hogy munkájával hozzá tudott járulni a Magyar Királyságnak a Habsburg Monarchiában betöltött szerepe tágabb kontextusokban való értelmezéséhez, fokozatos újragondolásához.

Abstract

The Kingdom of Hungary, as a member of the Habsburg Monarchy in the seventeenth century, with one of the most powerful ruling dynasties in Europe on its throne at the time, was inevitably involved in all the wars of the Monarchy. Undoubtedly, the 51-year era between 1648 and 1699 was a period full of diplomatic and military clashes between European rulers. For the Kingdom of Hungary, this had a number of consequences, first and foremost the liberation of Hungarian territories from Turkish rule between 1683 and 1699. The “Hungarian” Einrichtungswerk was the product of the changes brought about by this new domestic (political) situation. In order to (re)interpret its creation and function, its role in Hungarian history, we need to place this document in a broader context – since, like the later Treaty of Karlóca, it can be seen as a result of international events, and not of the efforts of the Hungarian political forces. The „Hungarian” Einrichtungswerk – as a collection of political propositions – has never become a royal decree, a bill, an article of law or any other form of legally interpretable document, i.e. a source of law. In many aspects it contained progressive ideas, but

⁴⁹ 1687. évi II. törvénycikk a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemű örököseinek elsőszülöttét Magyarországnak s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítja.

it can be interpreted much like a document showing the aristocracy's own preferences. This study analyses the reasons that led to the creation of the „Hungarian” Einrichtungswerk and why it did not become a statute law.